

Toerisme in macro-economisch perspectief, 2002 Tourism Satellite Accounts (TSA)

*Rutger Hoekstra, Eefje Lammers, Albert Pieters,
Myriam van Rooijen-Horsten en Annemieke van de Steeg*

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2006.
Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudiging voor eigen gebruik of intern gebruik is toegestaan.

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2004–2005	= 2004 tot en met 2005
2004/2005	= het gemiddelde over de jaren 2004 tot en met 2005
2004/'05	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2004 en eindigend in 2005
2002/'03–2004/'05	= boekjaar enz., 2002/'03 tot en met 2004/'05

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Inhoudsopgave

Kerncijfers Tourism Satellite Accounts	2	Dankwoord	9
Samenvatting	4	Referenties	9
Afkortingen	4	Bijlage I. De Nederlandse TSA: Theorie en methode- beschrijving	12
1. Inleiding	5	Bijlage II. TSA-indeling diensten, duurzame recreatie- goederen en bedrijfsklassen	15
2. Resultaten 2002	6	Bijlage III. Belangrijkste bronnen en modules	15
3. Het effect van verschillende definities van de normale omgeving	8	Bijlage IV. Vergelijking met voorgaande publicaties	17
Toekomstplannen TSA	9		

Kerncijfers Tourism Satellite Account

	Eenheid	2002
Toeristische indicatoren		
Interne toeristische consumptie (ITC) (incl. btw) ¹⁾	<i>mln euro</i>	31 062
Toeristisch BBP (TBBP)	<i>mln euro</i>	16 068
% van het totale BBP Nederland	%	3,5
Toeristische toegevoegde waarde (TTW), brutobasisprijzen	<i>mln euro</i>	13 498
% van totale toegevoegde waarde Nederland	%	3,3
Toeristische banen	<i>1 000 banen</i>	439
% van het totale aantal banen	%	5,0
Toeristisch werkzame personen	<i>1 000 personen</i>	395
% van het totale aantal werkzame personen	%	4,7
Toeristisch arbeidsvolume	<i>1 000 vte's</i>	231
% van het totale arbeidsvolume	%	3,5
Recreatieve bestedingen van ingezetenen	<i>mln euro</i>	27 305
% van de totale consumptieve bestedingen van huishoudens	%	11,9
BTW inkomsten uit toeristische bestedingen	<i>mln euro</i>	2 315
% van de totale BTW inkomsten	%	6,9
Verschillende soorten toeristische consumptie		
Interne toeristische consumptie (ITC) (incl. btw)	<i>mln euro</i>	31 062
inkomend toerisme (excl. transferpassagiers) ²⁾	<i>mln euro</i>	6 118
binnenlands toerisme ³⁾	<i>mln euro</i>	16 895
binnenlandse consumptie m.b.t. reizen naar het buitenland ⁴⁾	<i>mln euro</i>	3 726
duurzame recreatiegoederen ⁵⁾	<i>mln euro</i>	2 680
sociale overdrachten ⁶⁾	<i>mln euro</i>	1 643
Uitgaande Toeristische Consumptie ⁷⁾	<i>mln euro</i>	10 395

¹⁾ Intern toerisme is het toerisme van niet-ingezetene en ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland. De interne toeristische consumptie is de som van bestedingen ten behoeve van inkomend toerisme, binnenlands toerisme (inclusief de binnenlandse uitgaven aan reizen met een buitenlandse bestemming), duurzame recreatiegoederen en sociale overdrachten.

²⁾ Inkomend toerisme is het toerisme van niet-ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland.

³⁾ Binnenlands toerisme is het toerisme van ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland. Hier wordt alleen de component van het binnenlandse toerisme bedoeld die betrekking heeft op bestemmingen binnen Nederland, omdat de component die betrekking heeft op bestemmingen in het buitenland apart wordt weergegeven.

⁴⁾ Dit betreft het binnenlandse toerisme dat betrekking heeft op bestemmingen in het buitenland (binnenlandse uitgaven aan reizen met een buitenlandse bestemming).

⁵⁾ De duurzame recreatiegoederen zijn duurzame goederen die hoofdzakelijk voor recreatieve doeleinden worden gebruikt (zoals caravans, kampeerspullen en sportartikelen). Deze kunnen herhaaldelijk worden gebruikt en zijn daarom niet eenduidig aan één soort bezoeker of toerisme toe te wijzen.

⁶⁾ Overheidssubsidies leiden er soms toe dat een bezoeker niet de volledige kosten van een dienst op zich neemt (voorbeelden zijn subsidies aan musea, bijstandssubsidies voor recreatieve activiteiten; of studenten OV-kaarten die voor toeristische doeleinden worden gebruikt). In deze gevallen worden de subsidies in de TSA geregistreerd als sociale overdrachten. Daarnaast worden ook de toeristische consumptieve bestedingen van IZWh's (instellingen zonder winstdoelmerk ten behoeve van huishoudens) meegeteld in de sociale overdrachten. Voorbeelden van zulke instellingen zijn sport en hobbyverenigingen.

⁷⁾ Uitgaand toerisme is het toerisme van ingezetene bezoekers buiten het economische territorium van Nederland.

Tabel 1
Toeristische consumptie, aankooprijzen, 2002

Intern toerisme										Totaal										Uitgaand toerisme Ingezetenen, bestemming buiten-land													
Niet-ingezetenen					Ingezetenen					Duur- zame recrea- tie- goede- ren					Sociale over- drach- ten					Interne toeris- tische con- sumptie (ITC)					Overig gebruik				Totaal				
Inkomend toerisme					Binnenlands toerisme																												
Bestemming Nederland					Bestemming Nederland					Bestemming buitenland 1)																							
Zakelijk motief					Recreatief motief					Zakelijk motief					Recreatief motief																		
Een- daags	Meer- daags	Een- daags	Meer- daags	1D	1C	2A	2B	2C	2D	2E	2F	2G	2H	3A	3B	3C	3D	3E	4A	4B	4C	4D											
1A	1B	1C	1D	1E	1F	1G	1H	1I	1J	1K	1L	1M	1N	1O	1P	1Q	1R	1S	1T	1U	1V	1W											
<i>mln euro</i>																																	
Karakteristieke goederen en diensten																																	
Horeca																																	
Accommodatiediensten																																	
Maaltijd- en drankverstreking																																	
Vervoer																																	
Passagiersvervoer																																	
Reisbemiddeling en reisorganisatie																																	
Diensten n.e.g.																																	
Culturele diensten																																	
Sport en overige recreatie																																	
Niet-karakteristieke goederen en diensten																																	
Totaal (excl btw)																																	
btw																																	
Totaal (incl btw)																																	

1) Dit betreft alleen de binnenlandse consumptie met betrekking tot reizen naar het buitenland.

Tabel 2
Toeristisch aanbod, basisrijzen, 2002

Toeristisch aanbod													Overig aanbod Totaal	
Horeca		Vervoer, opslag en communicatie		Cultuur, sport en recreatie		Overig		Totaal intern toerisme		Totaal				
Accommodatie- bedrijven	Restaurants en cafés	Vervoers bedrijven	Reis- bureaus e.d.	Culturele instellingen	Overige recreatie- bedrijven	Invoer tbv interne toeristische consumptie	Product gebonden belastingen en subsidies	Handels- en vervoers- marges						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 = 1-10	12	13 = 11+12		
mln euro														
Karakteristieke goederen en diensten														
Horeca	3 359	7 166	5 256	857	2 041	2 435	537	-778		20 873	62 302	83 175		
Accommodatiediensten	3 310	7 040	3	0	127	412	59	0		10 951	5 407	16 358		
Maaltijd- en drankverstreking	2 234	47	0	0	0	0	45	0		2 326				
Vervoer	1 076	6 993	3	857	127	412	14	0		8 625				
Passagiersvervoer	0	0	5 252	0	0	0	358	-775		5 692	30 265	35 957		
Reisbemiddeling en reisorganisatie	0	0	5 246	0	0	0	348	-775		4 819				
Diensten n.e.g.	49	126	6	857	0	0	10	0		873				
Culturele diensten	9	47	1	0	1 914	2 023	120	-3		4 230	26 630	30 860		
Sport en overige recreatie	40	79	0	0	1 914	0	14	-7		1 978				
					0	2 023	106	4		2 252				
Niet-karakteristieke goederen en diensten	0	1	2	2	11	0	3 095	1 033	1 914	7 875	1 065 646	1 073 521		
Totaal	3 359	7 167	5 258	859	2 052	2 435	3 632	255	1 914	28 748	1 127 948	1 156 696		

Tabel 3
Toeristische toegevoegde waarde, bruto, basisprijzen, 2002

	Toeristische toegevoegde waarde							Overige toegevoegde waarde	Totaal
	Horeca		Vervoer, opslag en communicatie		Cultuur, sport en recreatie		Overig	Totaal	Totaal
	Accommodatie-bedrijven	Restaurants en cafés	Vervoersbedrijven	Reisbureaus e.d.	Culturele instellingen	Overige recreatie-bedrijven	Overige Bedrijven		
	1	2	3	4	5	6	7	8 = 1-7	10 = 8+9
<i>mln euro</i>									
Toegevoegde waarde	1 856	3 485	3 228	590	862	1 115	2 362	13 498	400 876

Tabel 4
Toeristische Werkgelegenheid, 2002

	Toeristische werkgelegenheid							Overige werkgelegenheid	Totaal
	Horeca		Vervoer, opslag en communicatie		Cultuur, sport en recreatie		Overig	Totaal	Totaal
	Accommodatie-bedrijven	Restaurants en cafés	Vervoersbedrijven	Reisbureaus e.d.	Culturele instellingen	Overige recreatie-bedrijven	Overige Bedrijven		
	1	2	3	4	5	6	7	8 = 1-7	10 = 8+9
<i>x 1 000</i>									
Banen	51	174	60	26	33	35	60	439	8 412
Werkzame personen	47	154	58	25	27	27	57	395	7 929
Arbeidsvolume (vte's)	30	66	48	19	14	17	37	231	6 389

Samenvatting

Het fenomeen toerisme heeft de afgelopen decennia voortdurend aan betekenis gewonnen. Hierdoor is de vraag naar statistieken over het toerisme sterk toegenomen. Met behulp van Tourism Satellite Accounts¹⁾ (TSA) kan een geïntegreerd macro-economisch overzicht van de betekenis van toerisme worden gegeven. De TSA, zoals ontwikkeld door UNSD et al. (TSA:RMF:UNSD, 2001) zijn consistent met het conceptuele raamwerk van de Nationale rekeningen waardoor vergelijkingen met macro-economische kengetallen, zoals de totale toegevoegde waarde van een bepaald land mogelijk zijn.

In deze publicatie worden de eerste uitkomsten van de bij het CBS ontwikkelde TSA gepresenteerd. Deze cijfers hebben betrekking op het jaar 2002 en zijn samengesteld op basis van internationale richtlijnen.

Het Nederlandse toeristisch bruto binnenlands product is in 2002 16,1 miljard euro. Dit is ongeveer 3,5 procent van het Nederlandse bruto binnenlands product. De toeristische bestedingen met een recreatief motief vormen 11,9 procent van de totale consumptieve bestedingen van huishoudens in 2002. Voor 2002 is het aantal toeristische banen geschat op 439 duizend (5,0 procent van het totale aantal banen in Nederland), het aantal toeristisch werkzame personen op 395 duizend (4,7 procent) en het toeristische arbeidsvolume op 231 duizend vte (3,5 procent). Deze resultaten geven aan dat er in 2002 relatief veel parttimers werkzaam zijn in het toerisme ten opzichte van de rest van de economie. Voor een samenvatting van de resultaten wordt verder verwezen naar de tabel met kerncijfers (blz. 3).

De resultaten zijn natuurlijk afhankelijk van de gebruikte definities met betrekking tot het fenomeen toerisme. De resultaten van onderzoek naar de mate waarin verschillende definities van toerisme invloed hebben op de uitkomsten van de Nederlandse TSA worden gepresenteerd in hoofdstuk 3 van dit rapport. De conclusie is dat het effect van de definitiekeuze op de uitkomsten van de TSA aanzienlijk is.

In het laatste gedeelte van dit rapport worden de toekomstplannen met betrekking tot de Nederlandse TSA gepresenteerd. De cijfers in dit rapport hebben een voorlopig karakter. Momenteel wordt gewerkt aan het samenstellen van een tijdreeks voor de periode 2001–2004. Tijdens de afronding van deze tijdreeks zullen de definitieve cijfers voor 2002 worden vastgesteld²⁾.

In de bijlagen bij dit rapport wordt een gedetailleerde beschrijving gegeven van de achterliggende theorie, de gebruikte methoden en verschillen met voorgaande publicaties.

Afkortingen

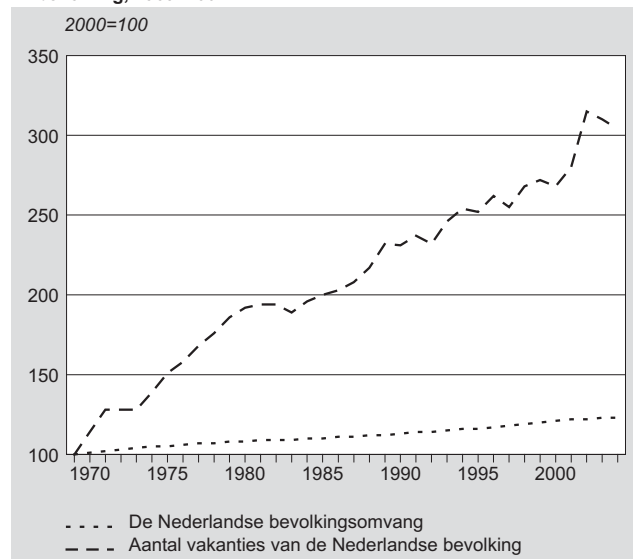
CBNL	Consumptie van buitenlanders in Nederland
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CTK	College van Toezicht op Kansspelen
CVO	Continue Vakantie Onderzoek
DR	Dagrecreatie
EIM	European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens

IATA	International Air Transport Association
ITC	Interne Toeristische Consumptie
IZWh	Instellingen Zonder Winstoogmerk werkzaam ten behoeve van Huishoudens
KLM	Koninklijke Luchtvaartmaatschappij
KNV	Koninklijke Nederlandse Vervoersbond
MON	Mobiliteitsonderzoek Nederland
NR	Nationale rekeningen
NRIT	Nederlands Research Instituut voor Toerisme
NS	Nederlandse Spoorwegen
OVG	Onderzoek Verplaatsingsgedrag
RVB	Reisverkeersbalans
SIT	Statistiek Inkomend Toerisme
SLA	Statistiek Logiesaccomodaties
TRN	Toerisme Recreatie Nederland
TSA	Tourism Satellite Accounts
TSA:RMF	Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework (UNSD et al., 2001)
TTW	Toeristische Toegevoegde Waarde
UN	United Nations (Verenigde Naties)
UNWTO	United Nations World Tourism Organization (voormalig WTO)
WROOV	Werkgroep Reizigers Opbrengsten Openbaar Vervoer
WTO	World Tourism Organization (nu UNWTO)

1. Inleiding

Het fenomeen toerisme heeft de afgelopen decennia voortdurend aan betekenis gewonnen. Met de toenemende welvaart en reis-mogelijkheden is het aantal jaarlijkse reisbewegingen sterk gestegen. Ter illustratie hiervan is in figuur 1 de ontwikkeling van het aantal vakanties van Nederlanders³⁾ weergegeven naast de ontwikkeling van de bevolkingsomvang⁴⁾. Uit de figuur blijkt duidelijk dat het gemiddelde aantal vakanties per persoon sinds 1969 sterk is toegenomen.

1. De ontwikkeling van het aantal vakanties van de Nederlandse bevolking, 1969–2004

Indicatoren zoals het aantal vakanties per persoon illustreren wel de toename in toeristische activiteiten maar geven geen geïntegreerd macro-economisch overzicht van de betekenis van toerisme. Een internationaal geaccepteerde manier om dit mogelijk te maken is het verankeren van de cijfers met betrekking

tot toerisme in het geïntegreerde raamwerk van de Nationale rekeningen (NR) met behulp van satellietrekeningen. Wanneer cijfers consistent zijn met het conceptuele raamwerk van de NR kunnen ze zonder problemen worden vergeleken met macro-economische kengetallen zoals de totale toegevoegde waarde en het totale aantal banen in Nederland. Echter, in de standaard Nationale rekeningen zijn cijfers met betrekking tot toerisme onderbelicht. Door middel van Tourism Satellite Accounts kunnen meer gedetailleerde cijfers met betrekking tot toerisme in de NR worden verankerd. Satellietrekeningen bieden namelijk de mogelijkheid om het systeem van Nationale rekeningen uit te breiden met monetaire en niet-monetaire gegevens over specifieke economische of sociale aspecten. In satelliet rekeningen kunnen alternatieve of complementaire concepten en classificaties gebruikt worden.

Recentelijk heeft het CBS een TSA ontwikkeld met als doel de rol van toerisme in de Nederlandse economie beter zichtbaar te maken zonder daarbij de aansluiting op de Nationale rekeningen en zijn grootheden te verliezen. De belangrijkste leidraad bij het samenstellen van de Nederlandse TSA is het internationale handboek Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework (TSA:RMF; UNSD, 2001).

Het startpunt voor een TSA is de definitie van toerisme. Toerisme is in de TSA:RMF als volgt gedefinieerd:

'Tourism comprises the activities of persons travelling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited' (TSA:RMF, pg 13).

Globaal gesproken betreft toerisme dus de activiteiten van bezoekers. Hierbij is een bezoeker iemand die zich buiten zijn normale omgeving bevindt. Bovendien mag het hoofddoel van de trip niet een activiteit zijn die wordt betaald vanuit de plek die wordt bezocht. Het handboek bevat echter geen sluitende definities van de begrippen bezoeker en de normale omgeving (en dus ook niet van toerisme). Er wordt daarmee ruimte gegeven aan landen om een eigen invulling van deze begrippen te hanteren. Voor het samenstellen van de Nederlandse TSA zijn twee belangrijke criteria gehanteerd bij het afbakenen van de begrippen. Het eerste criterium heeft te maken met het motief van de reis en het tweede met de duur ervan. Pas als de persoon aan beide criteria voldoet wordt deze tot de bezoekers gerekend in de Nederlandse TSA. Iemand is in de Nederlandse TSA een bezoeker iedere keer wanneer hij of zij een tocht maakt met een recreatief of zakelijk motief⁵⁾ en een duur van meer dan 2 uur van huis of van het werk (inclusief reistijd). Voor een meer gedetailleerde uitleg van de definities wordt verwezen naar bijlage I.

Met behulp van bovengenoemde definitie is een TSA, bestaande uit tabellen met betrekking tot toeristische consumptie, toeristisch aanbod, toeristische toegevoegde waarde (TTW) en werkgelegenheid, geproduceerd voor het jaar 2002. In hoofdstuk 2 worden de TSA uitkomsten in detail besproken. In hoofdstuk 3 wordt de invloed van verschillende definities van toerisme op de TSA resultaten geëvalueerd. Tot slot worden in hoofdstuk 4 de toekomstplannen van het CBS op het gebied van de TSA beschreven. In de bijlagen I tot en met III wordt een gedetailleerde methodologische onderbouwing van de Nederlandse TSA gegeven en in bijlage IV wordt kort ingegaan op verschillen met voorgaande publicaties van TSA cijfers.

Het dient te worden opgemerkt dat de cijfers in dit rapport een voorlopig karakter hebben. In de toekomst zal een tijdreeks worden geproduceerd voor de periode 2001–2004. Bij de afronding van de tijdreeks zullen ook de definitieve cijfers voor 2002 worden vastgesteld. Het is de bedoeling dat na het afronden van de tijdreeks alle TSA resultaten worden gepubliceerd op de CBS-website naast alle andere CBS-publicaties op het gebied van toerisme, recreatie en sport gepresenteerd onder het thema 'Toerisme, recreatie en sport'.

2. Resultaten 2002

De Nederlandse TSA resulteert in een aantal tabellen waarin toeristische activiteiten in meer detail zijn opgenomen dan in de huidige Nationale rekeningen. Het startpunt bij het produceren van de Nederlandse TSA is de toeristische consumptie (tabel 1). Toeristische consumptie is gedefinieerd als de totale consumptieve bestedingen van of ten behoeve van bezoekers. De in de Nederlandse TSA gebruikte definitie van een bezoeker is in de inleiding beschreven. Naast de toeristische consumptie worden binnen de Nederlandse TSA ook cijfers geproduceerd met betrekking tot het toeristische aanbod (tabel 2) en de toeristische toegevoegde waarde en werkgelegenheid (tabellen 3 en 4). Een aanbodtabel beschrijft het aanbod van goederen en diensten waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen binnenlandse productie en invoer. Voor elk goed of dienst geldt dat het aanbod ervan per definitie gelijk is aan het gebruik. Binnen de TSA zijn dus het aanbod en de consumptie⁶⁾ van ieder toeristisch goed en dienst per definitie aan elkaar gelijk. Per bedrijfsklasse geldt dat het verschil tussen de productie en intermediair verbruik gelijk is aan de toegevoegde waarde van die bedrijfsklasse. In de TSA wordt geen expliciete raming van het intermediaire verbruik (ten behoeve van toeristische productie) gemaakt maar alleen van de toeristische toegevoegde waarde per bedrijfsklasse⁷⁾. De som van de totale toegevoegde waarde (in basisprijzen) van alle binnenlandse bedrijfsklassen is grofweg gelijk aan het bruto binnenlands product (in marktprijzen)⁸⁾.

In dit hoofdstuk worden de resultaten voor het jaar 2002 besproken en kort toegelicht. De theoretische onderbouwing en de methodische implementatie van de Nederlandse TSA worden in meer detail beschreven in bijlage I t/m III. De in het navolgende cursief weergegeven begrippen worden in bijlage I toegelicht.

Toeristische consumptie

In tabel 1 wordt de toeristische consumptie weergegeven. Zoals gezegd zijn dit de bestedingen van of ten behoeve van bezoekers. De regels geven aan welke goederen en diensten worden geconsumeerd. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de voor toerisme karakteristieke en niet-karakteristieke producten. De kolommen van de tabel geven de verschillende soorten toeristische consumptie weer.

De kolommen 1A–1D betreffen inkomend toerisme. Dit zijn bestedingen in Nederland van niet-ingezeten bezoekers. Zoals tabel 1 aangeeft zijn in 2002 de meerdaagse recreatieve bezoekers verantwoordelijk voor de grootste bestedingscategorie: 4,4 miljard euro. De meerdaagse zakenreizigers besteedden in totaal voor 1 miljard in Nederland.

Kolommen 2A–2H betreffen het binnenlands toerisme. Kolommen 2A–2D bevatten informatie over de bestedingen van ingezetenen van Nederland tijdens hun zakelijke en recreatieve reizen in Nederland. Zoals kolom 2C aantoont zijn hier de bestedingen van dagrecreanten dominant en dan in het bijzonder hun bestedingen aan maaltijden en dranken (6,3 miljard euro exclusief btw). De bestedingen bij Nederlandse bedrijven ten behoeve van een reis naar het buitenland staan in Kolommen 2E–2H. Deze bestedingen bestaan voor het belangrijkste gedeelte uit de diensten van Nederlandse vervoersbedrijven. Andere voorbeelden zijn de commissies van reisbureaus en touroperators, bestedingen aan reisverzekeringen en de ontwikkeling van foto's na een vakantie.

Tabel 1 bevat twee bestedingscategorieën die niet kunnen worden toegeschreven aan een specifiek soort bezoeker namelijk de duurzame recreatiegoederen en de sociale overdrachten. Aan duurzame recreatiegoederen (Kolom 3A) zoals caravans, kampeerspullen en sportartikelen is 2,7 miljard euro besteed in 2002. De sociale overdrachten (Kolom 3B) zijn in totaal 1,6 miljard euro. Dit betreft overheidssubsidies zoals subsidies aan musea, maar ook de toeristische consumptieve bestedingen van instel-

lingen zonder winst oogmerk ten behoeve van huishoudens. Voorbeelden van zulke instellingen zijn sport- en hobbyverenigingen.

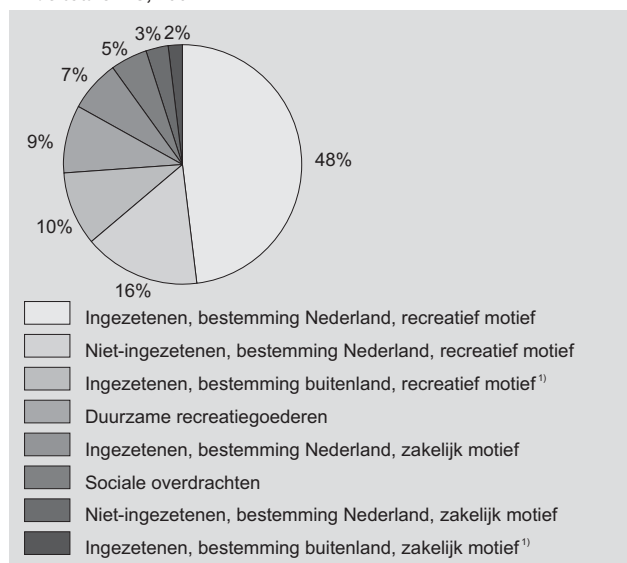
De interne toeristische consumptie (ITC) (Kolom 3C) is de som van bestedingen ten behoeve van inkomend toerisme, binnenlands toerisme⁹⁾, duurzame recreatiegoederen en sociale overdrachten. De ITC is 31,1 miljard euro (inclusief btw) in 2002. Om de aansluiting met de Nationale rekeningen te verduidelijken is een kolom opgenomen met het overige gebruik van de karakteristieke goederengroepen (kolom 3D). Dit betreft al het intermediaire verbruik en alle finale bestedingen die niet tot de ITC wordt gerekend. De som van het overige gebruik en de ITC is gelijk aan het totale gebruik (en dus ook het aanbod) van betreffende goederengroepen in de Nationale rekeningen (kolom 3E).

Het uitgaande toerisme vertegenwoordigde in totaal 10,4 miljard euro in 2002. Dit betreft de toeristische uitgaven van ingezetenen in het buitenland. Helaas kan de TSA weinig detail verschaffen over de soorten goederen en diensten die in het buitenland worden afgenomen. Hiervoor zijn nog onvoldoende gegevensbronnen beschikbaar. Naast de totalen is het op dit moment alleen mogelijk om de bestedingen aan grensoverschrijdende vervoersdiensten van buitenlandse bedrijven weer te geven.

In figuur 2 wordt de ITC grafisch samengevat. Uit de figuur blijkt dat een groot deel van de ITC bestaat uit de bestedingen van ingezetenen van Nederland tijdens hun recreatieve reizen in Nederland (48 procent). Van deze bestedingen is 81 procent gerelateerd aan eendaagse trips (zie tabel 1). Opgemerkt dient te worden dat de uitgaande toeristische consumptie niet in deze figuur is opgenomen omdat deze geen onderdeel uitmaakt van de ITC. De categorieën 'ingezetenen, bestemming buitenland, zakelijk motief' en 'ingezetenen, bestemming buitenland, recreatief motief' betreffen alleen de bestedingen van ingezetenen die in Nederland zijn gedaan met betrekking tot reizen naar het buitenland. De hoofdmoot hiervan wordt gevormd door bestedingen aan vliegtickets bij een Nederlandse luchtvaartmaatschappij en commissies van Nederlandse reisorganisaties.

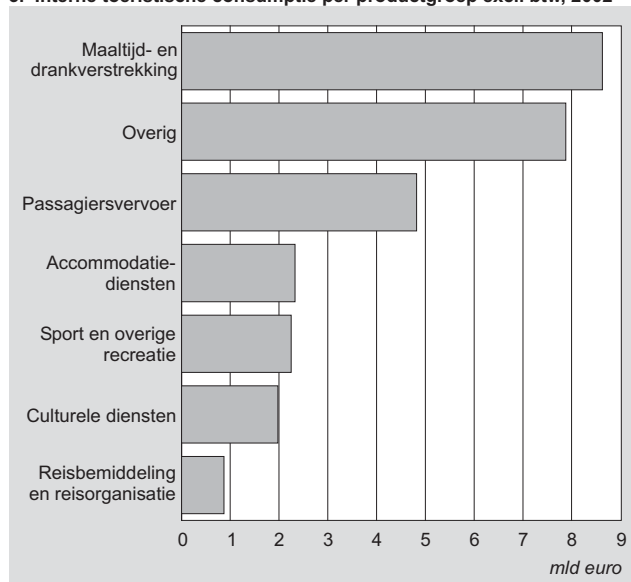
In figuur 3 worden de aandelen van de belangrijkste goederen en diensten in de ITC getoond. Maaltijd- en drankverstreking is de belangrijkste dienst. Opvallend is het grote belang van de overige (niet-karakteristieke) goederen en diensten. Een groot deel hiervan betreft de aanschaf van duurzame recreatiegoederen zoals caravans en sportartikelen.

2. Aandelen van verschillende soorten toeristische consumptie in de totale ITC, 2002

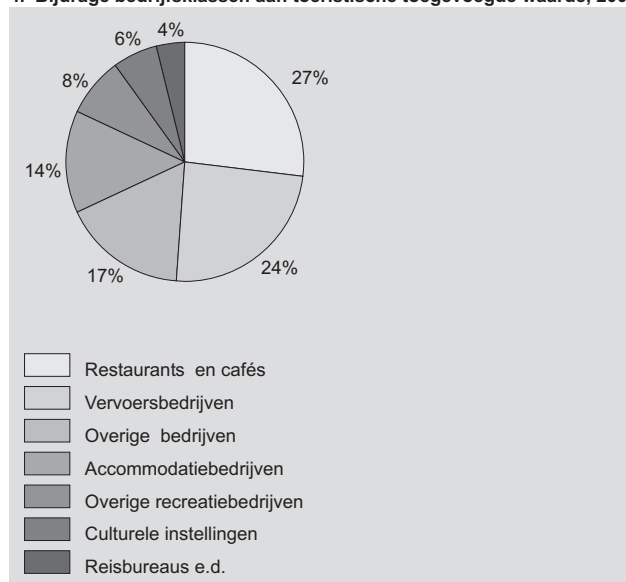

¹⁾ Het gaat hier alleen om de binnenlandse bestedingen ten behoeve van reizen met een buitenlandse bestemming.

3. Interne toeristische consumptie per productgroep excl. btw, 2002

4. Bijdrage bedrijfsklassen aan toeristische toegevoegde waarde, 2002

Toeristisch aanbod

Tabel 2 bevat informatie met betrekking tot het toeristisch aanbod. Er bestaat een direct verband tussen de tabellen 1 en 2 omdat het aanbod van (toeristische) producten en diensten gelijk moet zijn aan het gebruik ervan. De eerste 6 kolommen van tabel 2 betreffen de karakteristieke bedrijfsklassen, de 7de kolom bevat informatie over de overige (niet-karakteristieke) bedrijven. In kolom 8 wordt het aanbod vanuit de invoer geregistreerd. Kolommen 9 en 10 hebben te maken met de waarderingsmethoden in de NR. Aanbod (Kolommen 1–8) wordt namelijk in basisprijzen gemeten terwijl het gebruik (hier alleen consumptie) in aankooprijzen wordt geregistreerd¹⁰⁾. In kolom 12 wordt het niet toeristische aanbod (overig aanbod) geregistreerd zodat de totalen in kolom 13 gelijk zijn aan het totale aanbod (en dus ook het gebruik) van betreffende goederengroepen in de Nationale rekeningen. In tabel 2 staan de grootste bedragen op de diagonaal. Dit komt omdat de meeste toeristische diensten hoofdzakelijk door één bedrijfsklasse worden geproduceerd. Accommodatiediensten worden bijvoorbeeld grotendeels geproduceerd door hotels en overige accommodatiebedrijven (2,2 miljard van de totale 2,3 miljard). Accommodatiediensten worden echter in beperkte mate ook geleverd door andere bedrijfsklassen. Restaurants en cafés, bijvoorbeeld, produceren accommodatiediensten (47 miljoen)

wanneer zij naast hun hoofdactiviteit, het serveren van maaltijden en dranken, ook nog mensen de mogelijkheid geven om te overnachten.

Naast de productie door Nederlandse bedrijven kunnen producten ook worden ingevoerd ten behoeve van de ITC. De tabel geeft aan dat een aanzienlijk gedeelte (1 817 mln euro) van de niet-karakteristieke producten wordt ingevoerd. Voorbeelden van zulke producten zijn voedingsmiddelen en duurzame recreatiegoederen zoals caravans.

Productgebonden belastingen en subsidies spelen voornamelijk een rol bij het passagiersvervoer. Handels- en vervoersmarges worden verdiend op de niet-karakteristieke goederen die door bezoekers worden gekocht.

Toeristische toegevoegde waarde

Op basis van de verhouding tussen toeristische en niet toeristische productie is per bedrijfsklasse de toeristische toegevoegde waarde geschat¹¹⁾. Deze belangrijke macro-economische indicator wordt weergegeven in tabel 3. De TTW kan worden geïnterpreteerd als de toegevoegde waarde die is gegenereerd bij

Tabel 5
De toeristische toegevoegde waarde in relatie tot de totale toegevoegde waarde van bedrijfsklassen, 2002

	Totale toegevoegde waarde	w.v.
		Toeristische toegevoegde waarde
	<i>mld euro</i>	
<i>Bedrijfsklasse</i>		
Energie- en waterleidingbedrijven	9,6	0,0
Delfstoffenwinning	10,0	0,0
Bouwnijverheid	59,2	0,0
Landbouw, bosbouw en visserij	6,9	0,0
Overheid	23,8	0,1
Financiële en zakelijke dienstverlening	65,6	0,3
Industrie	30,5	0,5
Zorg en overige dienstverlening	110,3	2,2
Vervoer, opslag en communicatie	47,5	3,9
Handel, horeca en reparatie	51,0	6,4
Totaal	414,4	13,5

de productie van goederen en diensten voor toeristische consumptie. In 2002 is de toeristische toegevoegde waarde 13,5 miljard euro. Dit is ongeveer 3,3 procent van de toegevoegde waarde die in Nederland door alle bedrijfsklassen samen is gegenereerd in 2002. Figuur 4 is een grafische weergave van de TTW naar bedrijfsklasse. De figuur laat zien dat restaurants en cafés de grootste bijdrage leveren, op de voet gevolgd door vervoersbedrijven. Een aanzienlijk deel van de toeristische toegevoegde waarde wordt gegenereerd door niet-karakteristieke bedrijfsklassen (overige bedrijven).

Een TSA maakt het mogelijk om toerisme te vergelijken met de rest van de economie. Toerisme is echter geen bedrijfstak zoals die in de Nationale rekeningen wordt gedefinieerd. De indeling naar bedrijfstakken en -klassen¹²⁾ gebeurt op basis van productiekennmerken van bedrijven terwijl toerisme is gedefinieerd vanuit de kenmerken van de consument. Er is namelijk sprake van toeristische productie als de afnemer van een bepaald product een bezoeker is. Hierdoor kan toeristische productie plaatsvinden in allerlei bedrijfstakken van de economie. Een voorbeeld is het fenomeen kamperen bij de boer: hier is sprake van toeristische productie in een bedrijfstak (landbouw) die niet tot de karakteristieke toeristische bedrijfstakken behoort.

In tabel 5 wordt de relatie tussen toeristische en overige toegevoegde waarde in de bedrijfsklassen van de Nederlandse economie weergegeven. Het aandeel van de toeristische toegevoegde waarde in de totale toegevoegde waarde is ongeveer 3,3 procent. Zoals verwacht heeft de TTW het grootste aandeel in de toegevoegde waarde van de bedrijfsklassen handel, horeca en reparatie en vervoer, opslag en communicatie met respectievelijk 12,6 en 8,2 procent.

Werkgelegenheid

In tabel 4 worden de resultaten met betrekking tot de toeristische werkgelegenheid weergegeven. Voor 2002 is het aantal toeristische banen geschat op 439 duizend (5,0 procent van het totale aantal banen in Nederland), het aantal toeristisch werkzame personen op 395 duizend (4,7 procent) en het toeristische arbeidsvolume op 231 duizend vte (3,5 procent). Deze resultaten geven aan dat er (in 2002) relatief veel parttimers werkzaam zijn in het toerisme ten opzichte van de rest van de economie. Opgemerkt dient te worden dat de schattingen van toeristische werkgelegenheid theoretisch niet overeenkomen met wat gewoonlijk de werkgelegenheid in de toeristische sector wordt

genoemd¹³⁾. Wanneer de meeste klanten van een restaurant het restaurant bezoeken voor een duur korter dan de eerder besproken 2-uur, dan wordt voor dit restaurant bijna geen toeristische banen gerekend met de hier gebruikte methode.

In figuur 5 worden de resultaten grafisch weergegeven. Zoals verwacht is de toeristische werkgelegenheid het grootst in de bedrijfsklasse restaurants en cafés's. Uit de figuur blijkt echter ook dat in deze bedrijfsklasse de toeristische banen relatief vaak door parttimers worden bezet (in 2002) want het aandeel in het toeristische arbeidsvolume is kleiner dan het aandeel in het totale aantal toeristisch werkzame personen. Voor vervoersbedrijven geldt het omgekeerde.

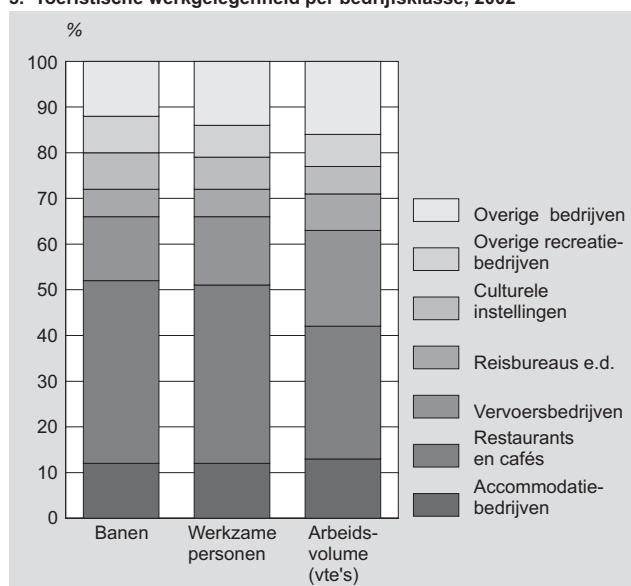
Indicatoren en kerncijfers

Enkele belangrijke toeristische indicatoren zijn in het voorgaande al gepresenteerd: interne toeristische consumptie, toeristische toegevoegde waarde, toeristische banen, toeristisch werkzame personen en het toeristische arbeidsvolume. In de tabel met kerncijfers gepresenteerd in het begin van dit rapport worden nog drie andere indicatoren genoemd. De eerste betreft het toeristisch bruto binnenlands product (TBBP). Het TBBP is 3,5 procent van het totale BBP in Nederland in 2002. De begrippen toegevoegde waarde en bruto binnenlands product zijn sterk aan elkaar gerelateerd. De totale toegevoegde waarde (in basisprijzen) vermeerderd met het saldo van productgebonden belastingen en subsidies en het verschil toegerekende en afgedragen btw is gelijk aan het bruto binnenlands product (BBP) in marktprijzen. De TTW kan naar bedrijfsklassen worden weergegeven en het TBBP maakt deel uit van het totale BBP, een van de belangrijkste indicatoren van de Nederlandse economie.

De tweede indicator betreft de recreatieve bestedingen van Nederlandse huishoudens (de som van kolommen 2C, 2D, 2G, 2H, 3A, 4C en 4D van tabel 1). Deze bestedingen vormen 11,9 procent van de totale consumptieve bestedingen van huishoudens in 2002. Met andere woorden van iedere euro die Nederlandse huishoudens in 2002 uitgaven is bijna 12 cent aan recreatief toerisme is besteed. De laatste indicator betreft de btw die betrekking heeft op toeristische bestedingen. Uit de TSA resultaten blijkt dat 6,9 procent van de btw inkomsten (2,3 miljard euro) te danken zijn aan toeristische bestedingen van bezoekers. Daartegenover staan de productgebonden subsidies ten behoeve van toeristische consumptie (zie tabel 2).

Ten slotte wordt in de tabel met kerncijfers een opsplitsing van toeristische consumptie naar de verschillende typen toerisme, duurzame recreatiegoederen en sociale overdrachten gepresenteerd. Deze cijfers kunnen direct worden afgeleid uit tabel 1.

5. Toeristische werkgelegenheid per bedrijfsklasse, 2002

3. Het effect van verschillende definities van de normale omgeving

De TSA is samengesteld op basis van een aantal definities waarvan de definitie van de 'normale omgeving' de belangrijkste is (zie bijlage I). Om de gevoeligheid van de TSA-uitkomsten voor definities te toetsen, zijn de berekeningen herhaald voor een drietal varianten van de definitie van de normale omgeving. Bij de samenstelling van de Nederlandse TSA-resultaten, die in de voorgaande hoofdstukken zijn gepresenteerd, is het '2-uurscriterium' gehanteerd¹⁴⁾. Dit criterium houdt in dat alle bestedingen van bezoekers met betrekking tot bezoeken met een duur van meer dan 2 uur van huis of werk (inclusief reistijd) met een recreatief of zakelijk motief 5 worden meegerekend. In tabel 6 worden de TSA-resultaten zoals verkregen op basis van dit criterium vergeleken met uitkomsten waarbij drie verschillende afstandscriteria zijn gehanteerd in plaats van het '2-uurscriterium'. De afstandscriteria houden in dat recreatieve en zakelijke binnenlandse dagtochten van bezoekers alleen tot toerisme worden gerekend als zij verder dan respectievelijk 10 km, 30 km of 50 km plaatsvinden

Tabel 6
Toeristische indicatoren met verschillende definities van normale omgeving

	Criterium voor normale omgeving			
	2 uur	10 km	30 km	50 km
Indicatoren				
Interne toeristische consumptie	31 062	26 099	22 746	21 381
Toeristische toegevoegde waarde (mln euro)				
absoluut	13 498	10 188	9 077	8 580
% van de totale toegevoegde waarde (bruto basisprijzen)	3,3	2,5	2,2	2,1
Toeristische banen (x 1 000)				
absoluut	438	338	284	262
% van het totale aantal banen van werkzame personen	5,0	3,8	3,2	3,0
Toeristisch werkzame personen (x 1 000)				
absoluut	395	306	259	239
% van het totale aantal werkzame personen	4,7	3,7	3,1	2,9
Toeristisch arbeidsvolume (x 1 000 vte's)				
absoluut	232	184	160	150
% van het totale arbeidsvolume van werkzame personen	3,5	2,8	2,4	2,3

van huis (in het geval van dagrecreatie) of van het werk (in het geval van zakelijk dagtoerisme). Voor een meer gedetailleerde uitleg wordt verwezen naar bijlage I.

Uit de tabel blijkt dat het gebruik van de verschillende definities voor de 'normale omgeving' een grote invloed heeft op het niveau van de belangrijkste indicatoren van de TSA. Het aandeel van de TTW in de totale toegevoegde waarde gaat bijvoorbeeld van 3,3 procent naar 2,1 procent wanneer het '50-km-criterium' wordt gebruikt in plaats van het '2-uurscriterium'. Deze resultaten bevestigen de in hoofdstuk 2 gerapporteerde bevinding dat korte dagtochten, en in het bijzonder recreatieve dagtochten, een belangrijk aandeel hebben in de toeristische indicatoren zoals die wordt gemeten in de TSA.

Toekomstplannen TSA

De TSA wordt in de toekomst een regulier product van de sector Nationale rekeningen van het CBS. In de jaarlijkse Nationale rekeningen publicatie zal een aantal kerncijfers met betrekking tot de TSA worden opgenomen. Daarnaast zal een aparte jaarlijkse TSA-publicatie worden uitgebracht waarin meer gedetailleerde cijfers worden opgenomen. In beide publicaties zal ernaar worden gestreefd om, naast een tijdreeks die de ontwikkeling van toerisme in kaart brengt, zo recent mogelijke cijfers uit te brengen. Het is de bedoeling dat in de toekomst de cijfers van de TSA naast publicatie in de vorm van een rapport en in de publicatie de Nationale rekeningen ook beschikbaar zullen komen via Statline (de elektronische database van het CBS).

Momenteel wordt gewerkt aan het samenstellen van een tijdreeks voor de periode 2001–2004 in lopende en constante prijzen. Met behulp van deze reeks wordt het mogelijk om gedetailleerde analyses van de macro-economische ontwikkeling van toerisme te maken. Bovendien zal de tijdreeks het mogelijk maken veranderingen in het belang van de verschillende typen toerisme in kaart te brengen (inkomend versus binnenland, recreatief versus zakelijk toerisme etc.). Deze worden natuurlijk allemaal, op hun eigen manier, beïnvloed door factoren zoals het weer, economische omstandigheden, terroristische aanslagen en grote evenementen.

Naast het samenstellen van de reguliere tabellen voor consumptie, aanbod, toegevoegde waarde en werkgelegenheid (tabellen

1–4 van dit rapport) wordt er bij het CBS onderzoek gedaan naar een drietal uitbreidingen van de TSA. Deze uitbreidingen betreffen de collectieve uitgaven van de overheid voor toeristische doeleinden, de toeristische investeringen en een module die meer inzicht moet geven in de werkgelegenheidseffecten van toerisme.

Dankwoord

Het Ministerie van Economische Zaken heeft in de periode 2002–2006 een belangrijke financiële impuls gegeven aan het samenstellen van de TSA bij het CBS. Het CBS is hiervoor het ministerie zeer erkentelijk.

Referenties

Boer, B. de, e.a., 2004, Satellietrekeningen voor het Toerisme Nederland 1999 Eindrapport, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 1997, Dagrecreatie 1995/96, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2000 (a), Budgetonderzoek 2000, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2000, Statistiek Inkomend Toerisme 1999, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2003, Onderzoek Verplaatsingsgedrag 2002, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2003 (a), Toerisme in Nederland, Het gebruik van logies-accommodaties 2002, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2003 (b), Vakantie van Nederlanders 2002, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2004, Toerisme en recreatie in cijfers 2004, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

- CBS, 2005 (a), Kerncijfer musea, bezoekers, personeel 1997, 1999, 2001, 2003, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2005 (b), Nationale rekeningen 2004, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
- CBS, 2005 (c), Planten- en dierentuinen met een eigen exploitatie 1997, 1999, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2005 (d), Podiumkunsten exploitatie en personeel 2002, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2005 (e), Recreatiecentra 1998, 2002, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2006 (a), Historie bevolking 1999–2005, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2006 (b), Historische gegevens (Nationale rekeningen) 1900–2004, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CBS, 2006 (c), Historische reeks van de lange vakanties van Nederlanders 1969–2004, Statline, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen
- CTK, 2003, Jaarverslag 2002, College van toezicht op de kansspelen, Den Haag.
- Deutsche Bundesbank, 2002, Travelexpenditure abroad-methodology of the survey – Summary, Munich.
- Eindhoven Airport, 2003, Jaarverslag 2002, Eindhoven
- Eurostat 1998. CPA 1996: Statistische classificatie van producten, gekoppeld aan de economische activiteiten in de Europese Economische Gemeenschap. Luxemburg: Eurostat.
CPA = Classification of Products by Activity]
- Eurostat, 1996, Europees Systeem van Rekeningen (ESR 1995), Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg.
- Eurostat, 1999, Communautaire methodiek voor de toerismestatistiek, Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg.
- Eurostat website: <http://epp.eurostat.cec.eu.int/>
- Eurostat, z.j., European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts (TSA), Luxemburg, Final Draft, Version 1.0 (EIM).
- Groningen Airport Eelde, 2004, Jaarverslag 2003, Eelde
- Hoekstra, R., e.a., 2005, 'Toerisme omvangrijke bedrijfstak', Webmagazine maandag 31 oktober 2005, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
- IATA, 2003, World Air Transport Statistics 47th Edition, Montreal-Geneva
- Klein, R., 2001, Tourism Satellite Accounts (T.S.A.), Road map, Commission of the European Communities, DG Enterprise, Directorate D, 19 December 2001.
- KLM, 2003, Jaarverslag 2002, Koninklijke Luchtvaartmaatschappij.
- KNV, 2002, Kerncijfers taxivervoer 2002, Koninklijke Nederlandse Vervoersbond.
- Maastricht Aachen Airport, 2003, Jaarverslag 2002, Eelde
- NFC, 2003, Jaarverslag 2002, Nederlandse Federatie voor de Cinematologie, Amsterdam
- NS, 2003, Jaarverslag 2002, Nederlandse Spoorwegen, Utrecht.
- NRIT, 2002, Kennis van Zalen, Nederlands Research Instituut voor Toerisme, Breda.
- OECD, 2000, Measuring the role of tourism in OECD economies, The OECD manual on Tourism Satellite Accounts and employment, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Website Rotterdam Airport: <http://www.rotterdam-airport.nl/>
- Schiphol Group, 2003, Facts & Figures 2002, Schiphol
- Stationery Office, the, 2003, Travel Trends: A report on the 2002 international passenger survey, London.
- Stokman, J., 2003, 'Statistische gegevens besloten busvervoer', Nederlands vervoer 6, pp. 40-42.
- Trewin, D., 2002, Tourism Satellite Account, 2000-01, Canberra.
- TRN, 1999, Het volume en het economische belang van dagtochten vanuit Nordrhein-Westfalen, Niedersachsen (regio Bremen/Osnabrück) en Vlaanderen naar Nederland, 1998, Toerisme Recreatie Nederland, Leidschendam.
- TRN, 2003, Economische betekenis van Toerisme 2002, Toerisme Recreatie Nederland, Leidschendam.
- UN et al., 1993, System of National Accounts, United Nations, Commission of the European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, Brussels, Luxembourg, New York, Washington, D.C. (SNA 1993).
- UNSD et al., 2001, Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework, United Nations Statistics Division, World Tourism Organisation, Statistical Office of the European Communities (Eurostat) and Organisation for Economic Co-operation and Development, New York, Madrid, Luxembourg, Paris (RMF).
- U.S. Department of Commerce, ITA, Office of Travel & Tourism Industries, 'In-Flight Survey', July 2003.
- U.S. Department of Commerce, ITA, Office of Travel & Tourism Industries, 'In-Flight Survey', December 2004.
- Vassille, L., 2001, 'Establishing regional Tourism Satellite Accounts: learning from the French experience', paper prepared for a workshop in Vancouver, 2001, Direction du Tourisme, Secretariat d'Etat au Tourisme, Paris.
- WROOV, 2002, WROOV PLUS Onderzoek Samenvatting 2000–2001, Ministerie van verkeer en Waterstaat, Den Haag
- WTO, 1999, Tourism Satellite Account (TSA), The conceptual framework, World Tourism Organization, Madrid.
- WTO, 2000(a), General guidelines for developing the Tourism Satellite Account (TSA) Measuring Total Tourism Demand, Volume 1
- WTO, 2000(b), General guidelines for developing the Tourism Satellite Account (TSA) Measuring Total Tourism Supply, Volume 2

Noten in de tekst

- ¹⁾ De Nederlandse term is satellietrekeningen voor het toerisme.
- ²⁾ Indien u op de hoogte wilt blijven van ontwikkelingen met betrekking tot de TSA kunt u zich abonneren op het 'TSA Nieuws'. Deze nieuwsbrief verschijnt minimaal twee keer per jaar en is bedoeld voor beleidsmakers, onderzoekers en overige geïnteresseerden. Abonnees krijgen nieuwe TSA rapporten automatisch elektronisch toegestuurd.
- ³⁾ Bron: Continue Vakantie Onderzoek (CBS, 2003(b), zie ook bijlage III). Het begrip vakanties is persoonsgebonden: als een gezin met 4 personen op vakantie gaat spreken we over 4 vakanties. Het gaat hier om personen met de Nederlandse nationaliteit.
- ⁴⁾ Het gaat hier om personen met de Nederlandse nationaliteit. Cijfers zijn afkomstig uit de rubriek 'historische tijdreeksen' op StatLine (www.cbs.nl). Op de website is meer informatie te vinden over de lange termijn ontwikkelingen die te maken hebben met toerisme zoals overnachtingen in logiesaccommodaties (vanaf 1977), museabezoeken (vanaf 1935), bioscoopbezoeken (vanaf 1938) en podiumkunsten (vanaf 1966).
- ⁵⁾ Voorbeelden van bezoeken waarvan de motieven niet worden aangemerkt als recreatief of zakelijk zijn binnenlandse familie- en vriendenbezoeken en woon-werk verkeer (zie voor meer gedetailleerde uitleg bijlage I).
- ⁶⁾ In de Nederlandse TSA (tabel 1) is al het toeristische gebruik per definitie consumptie en zijn er geen andere finale bestedingscategorieën. De consumptieve bestedingen door de overheid vallen buiten de TSA zoals die in dit rapport wordt beschreven (zie ook hoofdstuk 4).
- ⁷⁾ Aangezien output minus toegevoegde waarde gelijk is aan intermediair verbruik is er natuurlijk impliciet wel een raming hiervoor gemaakt.
- ⁸⁾ Hiertussen zit alleen nog het saldo van productgebonden belastingen en subsidies (50 miljard euro in 2002) en het verschil toegerekende en afgedragen BTW (1 miljard euro in 2002).
- ⁹⁾ Dit is inclusief de binnenlandse uitgaven aan reizen met een buitenlandse bestemming.
- ¹⁰⁾ Basisprijzen zijn gelijk aan aankooprijzen minus het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies en de handels- en vervoersmarges.
- ¹¹⁾ Omwille van de geheimhoudingsregels van het CBS is de in tabel 2 weergegeven productie van de vervoersbedrijven exclusief de bijdrage van transferpassagiers. De weergegeven TTW in tabel 3 is echter inclusief de toegevoegde waarde die betrekking heeft op transferpassagiers. De output en TTW cijfers zijn hierdoor onderling niet vergelijkbaar in de bedrijfsklasse vervoersbedrijven.
- ¹²⁾ Bedrijfsklassen zijn bedrijfstakken op een hoger aggregatieniveau.
- ¹³⁾ Meestal wordt de werkgelegenheid weergegeven in een aantal bedrijfsklassen welke als karakteristiek voor toerisme zijn aangemerkt. Zie bijvoorbeeld Toerisme en recreatie in cijfers (CBS, 2004).
- ¹⁴⁾ De belangrijkste reden dat in Nederland voor het 2-uurs criterium is gekozen is aansluiting op de gegevens in de beschikbare bronstatistieken voor de TSA.

Bijlagen

Bijlage I. De Nederlandse TSA: Theorie en methodebeschrijving

In deze bijlage worden de theorie en methode gebruikt voor het samenstellen van de Nederlandse TSA nader toegelicht.

Een satellietrekening voor toerisme

Het systeem van Nationale rekeningen geeft een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Bekende macro-economische kengetallen uit de NR zijn de economische groei, gemeten als de volumegroei van het bruto binnenlands product (BBP), het Nationale inkomen, de consumptie, de besparingen en werkgelegenheidscijfers zoals het aantal banen. Kenmerkend voor de NR is dat de cijfers gebaseerd zijn op een rekeningensstelsel dat op consistente wijze is samengesteld. Classificaties en definities zijn vastgelegd in internationale handboeken waardoor de cijfers ook vergelijkbaar zijn tussen landen (SNA 1993, UN et al., 1993; ESR 1995, Eurostat, 1996).

De mogelijkheid bestaat om aan het systeem van Nationale rekeningen satellietrekeningen toe te voegen. Satellietrekeningen bieden de mogelijkheid om het systeem van Nationale rekeningen uit te breiden met monetaire en niet-monetaire gegevens over specifieke economische of sociale aspecten die onderbelicht blijven in de NR. In satellietrekeningen kunnen alternatieve of complementaire concepten en classificaties gebruikt worden. Kortom, de uitbreiding van de Nationale rekeningen met satellietrekeningen biedt flexibiliteit van het systeem. De satellietrekeningen die momenteel in Nederland regulier worden geproduceerd zijn milieurekeningen (NAMEA), regionale rekeningen en de social accounting matrix (SAM).

Vanaf 2007 wordt de satellietrekening voor toerisme toegevoegd aan de NR: de Tourism Satellite Accounts (TSA). De methodologische achtergronden van de TSA staan beschreven in twee internationale handboeken: 'Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework' (TSA:RMF) (UNSD, 2001); en de Europese bewerking 'European Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts' (EIM) (Eurostat, z.j.). De TSA:RMF is voor de Nederlandse TSA de belangrijkste leidraad geweest.

Een belangrijk doel van de internationale handboeken is de vergelijkbaarheid van TSA uitkomsten tussen landen te waarborgen. Veel landen hebben echter slechts zeer recentelijk een TSA opgesteld. Bovendien zijn sommige richtlijnen in de internationale handboeken nog niet volledig uitgewerkt. Op dit moment zijn daardoor de verschillen in de gebruikte methode tussen de landen nog erg groot. De internationale vergelijkbaarheid van TSA-uitkomsten zal waarschijnlijk in de toekomst verbeteren door de coördinerende rol van het Europees Statistisch Bureau (Eurostat). Bovendien is er een nieuwe versie van het TSA:RMF handboek voorzien waarin de definities en concepten nog nauwkeuriger zullen worden vastgelegd.

Definities: Toerisme, bezoekers en de normale omgeving

Het startpunt voor een TSA is de definitie van toerisme. Toerisme is in de TSA:RMF als volgt gedefinieerd:

'Tourism comprises the activities of persons travelling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited' (TSA:RMF, pg 13).

Samenvattend betreft toerisme dus de activiteiten van bezoekers, en een bezoeker is iemand die zich (niet langer dan een jaar) buiten zijn normale omgeving bevindt. Bovendien mag het hoofddoel (motief) van de trip niet een activiteit zijn die wordt betaald vanuit de plek die wordt bezocht. Maar wat is de normale

omgeving? Voor dit concept suggereert de TSA:RMF frequentie en afstand als mogelijk criteria (TSA:RMF, p. 14). Zo kunnen bijvoorbeeld de nabije omgeving van een persoon's huis of werk en andere frequent bezochte plekken worden gerekend tot de normale omgeving. De TSA:RMF beschrijft echter ook de mogelijkheid om gebiedsgrenzen zoals gemeente- en provinciegrenzen te gebruiken als grens voor de normale omgeving.

Het handboek bevat geen sluitende definities van de begrippen bezoeker en normale omgeving (en dus ook niet van toerisme). Er wordt daarmee ruimte gegeven aan landen om een eigen invulling van deze begrippen te hanteren. Voor het samenstellen van de Nederlandse TSA zijn twee belangrijke criteria gehanteerd bij het afbakenen van de begrippen. Het eerste criterium heeft te maken met het motief van de reis en het tweede met de duur ervan. Pas als de persoon aan beide criteria voldoet wordt deze tot de bezoekers gerekend in de Nederlandse TSA.

1. Motief. In de Nederlandse TSA is een persoon pas een bezoeker wanneer hij of zij een recreatief of zakelijk motief heeft om zich te verplaatsen. Deze twee motieven worden ook in het handboek als de meest belangrijke gezien¹⁵). De definities van recreatieve en zakelijke motieven zijn afgestemd op de definities zoals die zijn gebruikt in de betreffende databronnen en worden hieronder nader toegelicht.
  - a. Recreatieve motieven. Voor recreatieve dagtochten is het onderzoek dagrecreatie (CBS, 1997) de belangrijkste bron. Voorbeelden van recreatieve dagtochten zijn musea-bezoeken, fietstochten en uitgaan. Binnenlandse familie- en vriendenbezoek worden niet gerekend tot de recreatieve dagtochten, maar grensoverschrijdende bezoeken wel. Het Continue Vakantie Onderzoek (CBS, 2003(b)) dient als basis voor de schattingen van meerdaagse recreatieve vakanties.
  - b. Zakelijke motieven. Tot de zakelijke motieven worden alle activiteiten ten behoeve van het werk gerekend zoals congressen, cursussen, bedrijfsuitjes en bezoeken aan bedrijven en beurzen. Er worden echter een aantal reisbewegingen uitgesloten zoals het woon-werk verkeer (incl. grenswerkers) en reisbewegingen in verband met vervoer als beroep (bijvoorbeeld vertegenwoordigers, vrachtwagenchauffeurs en taxichauffeurs). Het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (CBS, 2003) en het Continue Vakantie Onderzoek (CBS, 2003(b)) zijn hier de belangrijkste databronnen.
2. Tijd-/afstandscriterium. Bij de samenstelling van de reguliere Nederlandse TSA (tabellen 1 t/m 4 in dit rapport) is voor het afbakenen van de normale omgeving een tijds criterium gehanteerd. Dit criterium houdt in dat alle personen met recreatieve of zakelijke motieven worden gerekend tot bezoekers, als de reis van deur-tot-deur meer dan 2 uur duurt. Naast dit tijds criterium zijn de belangrijkste toeristische indicatoren ook bepaald met behulp van drie verschillende afstandscriteria: respectievelijk meer dan 10 km, 30 km, of 50 km reizen vanaf het thuis- of werkadres. Deze afstandscriteria worden alleen op binnenlandse recreatieve en zakelijke dagtochten toegepast. Als er een overnachting plaatsvindt of men gaat de grens over dan is aangenomen dat iemand automatisch buiten zijn of haar normale omgeving is (en daarmee een bezoeker is als ten minste ook aan het criterium recreatief of zakelijk motief is voldaan). De resultaten gebaseerd op de drie afstandscriteria worden gepresenteerd in hoofdstuk 3 van dit rapport.

Samenvattend is iemand in de Nederlandse TSA een bezoeker iedere keer wanneer hij of zij een tocht maakt met een recreatief of zakelijk motief (zoals hierboven gedefinieerd) en met een duur van meer dan 2 uur van huis of van het werk (inclusief reistijd)¹⁴.

Binnen de gepresenteerde tabellen van de Nederlandse TSA worden bezoekers op basis van vier verschillende kenmerken ingedeeld:

1. *Vestigingsplaats*. Net als in de Nationale rekeningen wordt binnen de TSA onderscheid gemaakt tussen ingezetenen van Nederland en niet-ingezetenen. Het belangrijkste kenmerk van

een ingezetene is dat hij/zij inwoner is van Nederland (voor de exacte definitie zie SNA 1993, 1.28).

2. *Bestemming.* Een bezoeker kan als bestemming Nederland of het buitenland hebben.
3. *Motief.* De Nederlandse TSA maakt een onderscheid tussen recreatieve en zakelijke motieven.
4. *Duur van de reis.* Er wordt onderscheid gemaakt tussen meerdaagse reizen (met overnachting) en dagtochten (minimaal 2 uur reizen inclusief reistijd).

Daarnaast wordt in de TSA:RMF, alsmede in de Nederlandse TSA, onderscheid gemaakt tussen een aantal verschillende vormen van toerisme (TSA:RMF, p. 29-30):

1. Binnenlands toerisme ('Domestic tourism') is het toerisme van ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland.
2. Inkomend toerisme ('Inbound tourism') is het toerisme van niet-ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland.
3. Uitgaand toerisme ('Outbound tourism') is het toerisme van ingezetene bezoekers buiten het economische territorium van Nederland.
4. Intern toerisme ('Internal tourism') is het toerisme van niet-ingezetene en ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Nederland (1+2).
5. Nationaal toerisme ('National tourism') is het toerisme van ingezetene bezoekers binnen en buiten het economische territorium van Nederland (1+3).

Toeristische consumptie en toeristisch aanbod

De bestedingen van bezoekers vormen de toeristische consumptie. Deze worden gedefinieerd als 'de totale consumptieve bestedingen gemaakt door bezoekers of ten behoeve van bezoekers betaald voor, tijdens en na de reis en het verblijf op de plaats van bestemming'.

Consumptie wordt dus toeristische consumptie zodra de persoon die de aankoop doet een bezoeker is. Voor de producent geldt hetzelfde: aanbod is toeristisch aanbod als de afnemer een bezoeker is. Er is sprake van een balans: toeristische consumptie en toeristisch aanbod zijn aan elkaar gelijk. De toeristische consumptie en het toeristische aanbod worden nog nader toegelicht bij de bespreking van de TSA-tabellen.

Karakteristieke diensten en bedrijfsklassen

Sommige diensten zijn typisch voor het fenomeen toerisme. Daarom wordt in de TSA-tabellen onderscheid gemaakt tussen karakteristieke en niet-karakteristieke diensten. De karakteristieke diensten zijn 'producten die, in afwezigheid van bezoekers, in de meeste landen zouden ophouden te bestaan of voor welke het niveau van consumptie aanzienlijk zou worden gereduceerd' (TSA:RMF, pg. 38). In de Nederlandse TSA worden de volgende diensten onderscheiden: Accommodatiediensten; Maaltijd- en drankverstrekking; Passagiersvervoer; Reisbemiddeling en reisorganisaties; Culturele diensten; en Sport en overige recreatie. De karakteristieke bedrijfsklassen zijn de hoofdproducten van deze diensten: Accommodatiebedrijven; Restaurants en cafés; Vervoersbedrijven; Reisbureaus e.d.; Culturele instellingen; Recreatiebedrijven e.d.. In bijlage 2 worden deze diensten en bedrijfsklassen verder uitgesplitst naar subcategorieën.

TSA-tabellen

De belangrijkste resultaten van de TSA zijn de tabellen 1–4 in dit rapport voor consumptie, aanbod, toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

In tabel 1 wordt de toeristische consumptie gekwantificeerd. Deze tabel geeft dus de bestedingen van, of ten behoeve van, bezoekers. In de regels wordt onderscheid gemaakt tussen de karakteristieke diensten en niet-karakteristieke goederen en diensten. De consumptiegegevens zijn exclusief btw. In de laatste regel wordt echter het totaal inclusief btw weergegeven. De een na

laatste regel bevat de btw-opbrengsten door toeristische consumptie.

In de kolommen staan de verschillende categorieën toeristische consumptie. Allereerst is er de opsplitsing tussen de interne toeristische consumptie en de uitgaande toeristische consumptie. De interne toeristische consumptie is opgebouwd uit het inkomend toerisme, binnenlands toerisme, bestedingen aan duurzame recreatiegoederen en sociale overdrachten. De tabel geeft ook een opsplitsing van de cijfers naar de kenmerken van bezoekers (vestigingsplaats, bestemming, motief en duur van de reis).

Twee bijzondere categorieën van het interne toerisme zijn de duurzame recreatiegoederen en de sociale overdrachten. De duurzame recreatiegoederen zijn de duurzame goederen die hoofdzakelijk voor recreatieve doeleinden worden gebruikt (zoals caravans, kampeerspullen en sportartikelen). Deze kunnen herhaaldelijk worden gebruikt en zijn daarom niet eenduidig aan één soort bezoeker of toerisme toe te wijzen. In bijlage 2 worden de duurzame recreatiegoederen beschreven die in de Nederlandse TSA worden onderscheiden.

In de Nederlandse TSA zijn ook de sociale overdrachten opgenomen. Overheidssubsidies leiden er soms toe dat een bezoeker niet de volledige kosten van een dienst op zich neemt (voorbeelden zijn subsidies aan musea, bijstandssubsidies voor recreatieve activiteiten; of studenten OV-kaarten die voor toeristische doeleinden worden gebruikt). In deze gevallen worden de subsidies geregistreerd als sociale overdrachten. Daarnaast worden ook de toeristische consumptieve bestedingen van IZWh's (instellingen zonder winst oogmerk ten behoeve van huishoudens) meegeteld in de sociale overdrachten. Voorbeelden van zulke instellingen zijn sport en hobbyverenigingen.

In tabel 2 wordt het toeristische aanbod weergegeven. In deze tabel wordt de productie en invoer met betrekking tot leveringen aan bezoekers gekwantificeerd. Toeristische consumptie en aanbod zijn in balans: de interne toeristische consumptie per goederengroep van tabel 1 (exclusief btw) is daarom gelijk aan de goederengroeptotalen van tabel 2. Goederen en diensten kunnen door Nederlandse bedrijven worden geleverd (Kolommen 1–7 waarvan de eerste 6 kolommen karakteristieke bedrijfsklassen betreffen) of ze worden ingevoerd (Kolom 8).

De Kolommen 9 en 10 hebben te maken met de waarderingsmethoden in de Nationale rekeningen. De bestedingen in tabel 1 worden in aankooprijzen weergegeven. Dit is de prijs die de klant betaald onder aftrek van btw. De waarden voor productie en invoer (kolommen 1–8 van tabel 2) worden echter in basisrijzen weergegeven. Dit zijn de prijzen die de producent overhoudt na aftrek van het saldo van productgebonden belastingen en subsidies (Kolom 9) en de handels- en vervoersmarges (Kolom 10) van de aankooprijzen.

Grensoverschrijdend vervoer en transferpassagiers

De behandeling van grensoverschrijdend vervoer, waaronder de transferpassagiers, behoeft enige toelichting. Indien ingezetenen met buitenlandse vervoersmaatschappijen naar het buitenland worden vervoerd, worden uitgaven hieraan gerekend tot de uitgaande toeristische consumptie in tabel 1. Omgekeerd worden de uitgaven van niet-ingezetenen die naar Nederland toe komen met een Nederlands vervoerbedrijf gerekend tot de inkomende toeristische consumptie.

Transferpassagiers zijn een speciale categorie bezoekers die Nederland niet als hoofdbestemming hebben. Schiphol verwerkt een groot aantal van deze (niet-ingezetene) passagiers die via Nederland naar een andere bestemming toe vliegen. Deze bezoekers reizen onder andere met Nederlandse luchtvaartmaatschappijen en leveren in dat geval ook een bijdrage aan de Nederlandse economie. De TSA:RMF laat landen vrij om consumptie van transferpassagiers mee te rekenen (TSA:RMF,

p. 17). De bestedingen aan Nederlandse luchtvaartdiensten door transferpassagiers zijn daarom meegenomen in de Nederlandse TSA. Deze zijn echter niet opgenomen in tabel 1 in verband met de geheimhoudingsregels van het CBS. In de berekeningen van de TTW zijn deze bestedingen wel meegenomen¹⁶⁾. De uitgaven van de transferpassagiers op Schiphol zelf zijn momenteel nog niet opgenomen in de Nederlandse TSA.

TSA-indicatoren

De TSA levert een aantal macro-economische indicatoren voor toerisme op. Deze zijn opgenomen in de tabel met kerncijfers aan het begin van dit rapport. De berekening van enkele van deze indicatoren behoeft nog een nadere toelichting. De toeristische toegevoegde waarde, toeristisch banen, toeristisch werkzame personen en toeristisch arbeidsvolume worden op een vergelijkbare manier gemaakt.

De toegevoegde waarde (in basisprijzen) van een bedrijfsklasse is gelijk aan de totale output minus het intermediaire verbruik. De toegevoegde waarde omvat lonen, sociale premies en het bruto-exploitatietoetschot. De toeristische toegevoegde waarde van een bedrijfsklasse is echter een gedeelte van de totale toegevoegde waarde van een bedrijfsklasse. Niet alle productie en invoer van een bedrijfsklasse is namelijk geproduceerd/ingevoerd ten behoeve van de consumptie van bezoekers. Neem bijvoorbeeld de NS: dit bedrijf vervoert dagrecreanten en vakantiegeang-ers maar ook personen die de trein gebruiken voor woon-werk verkeer. De toegevoegde waarde van de NS wordt dus slechts gedeeltelijk gegenereerd bij de productie van goederen en diensten voor toeristische consumptie. De toeristische toegevoegde waarde wordt bepaald op basis van de verhouding tussen toeristische en niet-toeristische productie.

De toeristische toegevoegde waarde kan dus ook ontstaan in bedrijfsklassen die niet direct worden geassocieerd met toerisme. Als vakantiegeang-ers bijvoorbeeld kamperen bij de boer dan zal een gedeelte van de toegevoegde waarde van de landbouw als toeristisch worden aangemerkt. Als diezelfde persoon boodschappen doet bij de plaatselijke supermarkt dan zal een gedeelte van de toegevoegde waarde van de Nederlandse voedingsmiddelen producenten en de supermarkten worden toegeschreven aan toerisme. De toeristische toegevoegde waarde wordt telkens bepaald op basis van de verhouding tussen de toeristische en niet-toeristische productie. Ditzelfde principe wordt gehanteerd voor de berekening van toeristische banen, toeristisch werkzame personen en toeristisch arbeidsvolume. Nadat de TTW (in basisprijzen) is bepaald wordt het TBBP (in marktprijzen) berekend door bij de TTW het saldo van de toeristische productgebonden belastingen en subsidies en de btw-inkomsten uit toeristische bestedingen op te tellen.

Methodebeschrijving

Het samenstellen van de TSA gebeurt met een vergelijkbare methode als het samenstellen van de Nationale rekeningen. Er zijn twee fasen te onderscheiden: In de eerste fase worden de bronnen bewerkt. Daarna volgt een integratiefase uit welke een consistente set cijfers voortvloeit.

In de eerste fase worden de gegevens consistent gemaakt met de concepten van de NR. Toeristische basisgegevens worden bijvoorbeeld omgezet naar de productindeling van de NR. De meest gedetailleerde goederengroep indeling van de Nationale rekeningen wordt hiervoor gebruikt. Bovendien worden besteding-gegevens ook toegerekend aan de soorten bezoekers die worden onderscheiden in de TSA. Voor sommige bronnen moeten ook andere bewerkingen, zoals correcties voor btw, op de basis-gegevens worden uitgevoerd.

Er zijn een vijftal bronnen welke bijzonder belangrijk zijn voor de TSA: Dagrecreatie (DR) (CBS, 1997); Continue vakantie onderzoek (CVO) (CBS, 2003(b)); Onderzoek Verplaatsingsgedrag (CBS, 2003); Statistiek Inkomend Toerisme (SIT) (CBS, 2000) en de Statistiek Logiesaccomodaties (SLA) (CBS, 2003(a)). Vanwege

het buitengewone belang voor de TSA worden deze bronnen in detail besproken in bijlage III. Er worden echter nog veel meer bronnen gebruikt bij het samenstellen van de TSA, waaronder een aantal CBS-statistieken: Budgetonderzoek (CBS, 2000(a)), Musea en bibliotheken (CBS, 2005 (a)), Planten- en dierentuinen (CBS, 2005 (c)), Podiumkunsten (CBS, 2005 (d)), Recreatiecentra (CBS, 2005(e)). Daarnaast worden ook een groot aantal externe statistieken, publicaties en jaarverslagen gebruikt voor de TSA: Kennis van Zalen (NRIT, 2002), WROOV Plus (WROOV, 2002), Taxi-vervoer (KNV, 2002), Besloten busvervoer (Stokman, 2003), Schiphol (Schiphol Group, 2003), Rotterdam Airport (Rotterdam Airport website), Eindhoven Airport (Eindhoven Airport, 2003), Groningen Airport Eelde (Groningen Airport Eelde, 2004), Maastricht Aachen Airport (Maastricht Aachen Airport, 2003) IATA (IATA, 2003), KLM (KLM, 2003), NS (NS, 2003), College van toezicht op kansspelen (CTK, 2003); Nederlandse federatie voor cinematologie (NFC, 2003), Eurostat (Eurostat website), U.S. Department of Commerce (U.S. Department of Commerce, 2004; U.S. Department of Commerce, 2003), Statistische Bundesamt (Statistische Bundesamt, 2002), Stationery Office (Stationery Office 2003)¹⁷⁾.

Nadat alle bronnen zijn bewerkt begint de integratiefase. Deze fase kent meerdere dimensies:

1. Integratie consumptie. De meeste bronnen leveren schattingen voor toeristische consumptie. Soms geven twee bronnen een schatting voor exact hetzelfde fenomeen. In dat geval wordt gekozen voor de meest betrouwbare schatting.
2. Inpassing niet-monetaire kengetallen. In de TSA wordt de integratie van consumptie simultaan in meerdere eenheden uitgevoerd. Als bijvoorbeeld de bestedingsgegevens van transportdiensten worden ingepast dan wordt het aantal bezoeken/tochten en het aantal kilometers simultaan met die bestedingsgegevens ingepast. De resulterende verhoudingsgetallen (euro/km, euro/tocht en km/tocht) moeten een plausibele waarde hebben voordat de inpassing wordt afgesloten.
3. Consistentie met NR cijfers. De TSA cijfers worden ook consistent gemaakt met de Nationale rekeningen cijfers. De toeristische consumptie van een bepaalde dienst kan bijvoorbeeld niet hoger zijn dan het totale aanbod van deze dienst zoals geregistreerd in de Nationale rekeningen. Ook mogen de recreatieve uitgaven niet uitstijgen boven de consumptie van huishoudens zoals geregistreerd in de NR. Op een zelfde manier geldt dat de intermediaire kosten van bedrijven zoals geregistreerd in de NR een bovengrens geven aan het zakelijk toerisme

In de integratiefase worden over- en onderschattingen of ander problemen in de basisgegevens geïdentificeerd. Sommige categorieën van toerisme worden in een aparte module geïntegreerd (zie ook bijlage III). Nadat de consumptiegegevens zijn ingepast en consistent zijn gemaakt met de consumptie en het aanbod zoals geregistreerd in de NR wordt de aanbodtabel geproduceerd. Hierbij wordt, op basis van de aanbodtabel van de NR en met behulp van schattingen door deskundigen op het gebied van toerisme, productie aan bedrijfsklassen (en invoer) toegewezen. De toeristische toegevoegde waarde en werkgelegenheid worden op basis van de ingepaste aanbodtabel berekend (zoals beschreven onder het kopje TSA-indicatoren).

Status van deze cijfers

De cijfers in dit rapport hebben een voorlopig karakter. Dat betekend dat ze nog kunnen worden herzien. Zoals dit rapport heeft aangetoond wordt een groot aantal bronnen gebruikt en in de integratiefase onderling geconfronteerd en consistent gemaakt met de NR-cijfers. Er mist echter nog een dimensie in deze integratie, namelijk de (ontwikkeling in de) tijd. Het is dus mogelijk dat de cijfers voor 2002 nog veranderen wanneer de tijdreeks voor 2001–2004 wordt geproduceerd. Indien er veranderingen ontstaan in de cijfers voor 2002 zullen deze in toekomstige publicaties worden toegelicht.

De betrouwbaarheid van de TSA is afhankelijk van de basisgegevens. In het algemeen kan worden gesteld dat de gegevens met betrekking tot het zakelijke toerisme van minder goede kwaliteit zijn dan die met betrekking tot recreatief toerisme. Daarnaast moet worden opgemerkt dat sommige basisbronnen (voor zowel zakelijk als recreatief toerisme) slechts eens in de 5–6 jaar worden verzameld, waardoor de tussenliggende jaren moeten worden geschat. Met betrekking tot het inkomend toerisme is er weinig bekend over het aantal personen dat bij vrienden of familie verblijft, slaapt op boten of verblijft in tweede huisjes. Ten slotte moet worden opgemerkt dat voor veel van deze dataproblemen geldt dat de integratiefase van de TSA er voor zorgt dat veel niet-plausibele uitkomsten afkomstig uit basisbronnen worden opgemerkt en gecorrigeerd.

Bijlage II. TSA-indeling diensten, duurzame recreatie-goederen en bedrijfsklassen

Karakteristieke diensten en goederen

In de Nederlandse TSA worden de volgende karakteristieke diensten onderscheiden (NR codes tussen haakjes):

- *Accommodatiediensten*: Hotels en pensions (5510000), Kampeerterreinen en overige accommodaties voor kortstondig verblijf (5520000)
- *Maaltijd- en drankverstrekking*: Verstrekken van maaltijden (5530000), Verstrekken van dranken (5540000)
- *Passagiersvervoer*: Interlokaal vervoer van reizigers per spoor (6010100), Personenvervoer te land volgens dienstregeling (6021000), Taxi's en verhuur van personenauto's met chauffeur (6022000), Overig personenvervoer zonder dienstregeling, n.e.g. (6023000), Overig personenvervoer over zee en over kustwateren (6110100), Personenvervoer met veerboten (6110110), Overig personenvervoer over binnenwateren (6120100), Personenvervoer door de lucht volgens dienstregeling (6210100), Personenvervoer door de lucht zonder dienstregeling (6220100)
- *Reisbemiddeling en reisorganisaties*: Organisatie van pakketreizen (6330010), Toeristische informatie en handelsbemiddeling in plaatskaarten, logies en pakketreizen (6330020)
- *Culturele diensten*: Overig amusement (9239000), Bibliotheken, openbare archieven, musea en andere culturele diensten (9250000)
- *Sport en overige recreatie*: Vertoning van films (9213000), Sport amateur (9261000), Sport professioneel (9262000), Loterijen en kansspelen (9271000), Overige recreatie (9272000)

Duurzame Recreatiegoederen

In de Nederlandse TSA worden de volgende duurzame recreatie-goederen onderscheiden (NR codes tussen haakjes):

- *Zeil/Kampeerv* (1740220): Tenten en andere kampeerartikelen; dekkleden, zeilen voor schepen, zonneschermen en valschermen; delen en toebehoren daarvan
- *Sportkleding* (1824200): Training-/ski-/zwem- en andere sportkleding voor mannen en vrouwen
- *Lederwaren* (1920000): Reiskoffers, handtassen, portemonnees, horlogebanden, etuis e.d., ongeacht de grondstoffen
- *Sportschoen* (1930200): Sportschoenen, ongeacht de grondstoffen
- *Fototech.art* (3340300): Foto- en filmapparatuur en delen daarvan
- *Caravans ed.* (3420220): Aanhangwagens en opleggers van het caravantype, die als woonruimte worden gebruikt of om te kamperen
- *Plezierboten* (3512000): Plezier- en sportvaartuigen
- *Ov.meubelen* (3614190): Meubelen voor huishoudelijk gebruik (uitgezonderd keukens/slaapkamer- en zitmeubelen)
- *Matrassen* (3615000): Matrassen/springboxen e.d. (ongeacht de grondstoffen)

- *Sportartikel* (3640000): Benodigdheden voor watersport, veld- & zaalsporten, skiën, schaatsen, jacht en hengelsport

Karakteristieke bedrijfsklassen

In de Nederlandse TSA worden de volgende karakteristieke bedrijfsklassen onderscheiden (NR codes tussen haakjes):

- *Accommodatiebedrijven*. Hotel-restaurants, Hotels (geen hotel-restaurants), Pensions en conferentieoordn (55100), Jeugherbergen, Kamphuizen e.d., Kampeertreinen, Vakantiehuisjes, bungalowparken en overige voorzieningen voor recreatief verblijf (55200)
- *Restaurants en cafés*. Restaurants, cafetaria's, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d., IJssalons (55300), Cafés e.d. (55400)
- *Vervoersbedrijven*. Ongeregeld personenvervoer per taxi (60220), Openbaar personenvervoer over de weg (60211), Geregeld besloten personenvervoer over de weg, Ongeregeld personenvervoer per autobus (60219), Vracht- en tankvaart, Passagiersvaart, veerdiensten en sleepvaart (zeevaart) (61100), Vrachtvaart, Tankvaart, Sleep- en duwvaart, Passagiersvaart en veerdiensten (binnenvaart) (61200), Vervoer door de lucht (62000), Vervoer per spoor (60100)
- *Reisbureaus e.d.* Reisorganisatie, Reisbemiddeling, Informatieverstrekking op het gebied van toerisme en dienstverlening voor het personenvervoer n.e.g. (63300)
- *Culturele instellingen*. Openbare bibliotheken, Kunstuitlenencentra, Overige culturele uitleencentra en openbare archieven, Kunstgalerieën en -expositieruimten, Kunstgalerieën en -expositieruimten, Musea, Monumentenzorg, Dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen, Beheer van natuurgebieden (92500), Beoefening van podiumkunst, Producenten van podiumkunst, Beoefening van scheppende kunst, Theaters, schouwburgen en concertgebouwen, Evenementenhallen, Dienstverlening voor kunstbeoefening en organisatie van culturele evenementen, Kermisattracties, Recreatiecentra, Dansscholen, Kunstzinnige vorming van amateurs (geen dansscholen), Overig amusement n.e.g. (92300)
- *Overige recreatiebedrijven*. Exploitatie van zwembaden, Exploitatie van sporthallen, sportzalen en gymzalen, Exploitatie van sportvelden, Exploitatie van overige sportaccommodaties, Voetbal, Veldsport (in teamverband beoefent; geen voetbal), Atletiek, Tennis, Paardensport (maneges inbegrepen), Wielersport, Overige buitensport, Zaalsport (individueel beoefent), Zaalsport (in teamverband beoefent), Kracht- en vechtsport, Bowlen, kegelen, biljarten e.d., Denksport, Overige binnensport (omnisport inbegrepen), Zwem- en onderwatersport, Roei-, kano-, zeil- en surfsport e.d., Zeil- en surfscholen, Jachthavens, Beroepssportlieden, Sportinstructeurs, Sportscholen (geen zeil- en surfscholen), Supportersverenigingen (sport-), Organiseren van sportevenementen, Overkoepelende organen en samenwerkings- en adviesorganen op het gebied van sport, Verzorgen van vistochten, Hengelsport, Recreatie n.e.g. (92610), Productie van (video)films (geen televisiefilms), Ondersteunende activiteiten voor de productie van (video)films, Distributie van (video)films, Vertoning van films (92100), Loterijen en kansspelen, Exploitatie van amusement- en speelautomaten (92710).

Bijlage III. Belangrijkste bronnen en modules

Voor meer informatie over onderstaande CBS-bronnen wordt u verwezen naar de themapagina toerisme, recreatie en sport op de CBS-website (www.cbs.nl).

Dagrecreatie (DR)

Het Onderzoek Dagrecreatie (DR) is een vijf á zesjaarlijkse statistiek en heeft tot doel een beeld te schetsen van de dagrecreatie door ingezetenen in Nederland. Er wordt bij dit onderzoek onder andere gevraagd naar de bestemming, de uitgaven en een typering van de dagtochten naar activiteit. De dagtochten die

worden gemaakt vanaf een vakantiebestemming vallen buiten het onderzoek. Onderzoeken zijn tot op heden gehouden in 1990/91, 1995/96 en in 2001/02.

Het onderzoek DR is een telefonische enquête onder personen (ongeacht hun leeftijd) die woonachtig in Nederland zijn. De steekproef is getrokken uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Personen die deel uitmaken van institutionele huishoudens, zoals verzorgingstehuizen en verpleeghuizen, worden niet ondervraagd.

In 2002 zijn er in totaal 26 500 personen telefonisch benaderd, waarvan 13 500 personen de enquêtevragen daadwerkelijk hebben beantwoord. Van deze mensen hebben 12 duizend mensen ermee ingestemd om hun dagtochten gedurende twee weken bij te houden. In die twee weken hebben 9 duizend personen daadwerkelijk een of meerdere dagtochten ondernomen en daarover gerapporteerd.

De uitkomsten van het onderzoek (DR 2001–2002) dienen als basis voor de kolommen 2C en 2G van tabel 1. Het onderzoek Dagrecreatie onderscheidt diverse dagtochten die binnen de TSA samen zijn gevoegd tot een aantal hoofdactiviteiten welke overeenkomen met de goederengroepen binnen de NR. Dit najaar wordt gestart met het Onderzoek Dagrecreatie 2006–2007.

Continue Vakantie Onderzoek (CVO)

Het Continu Vakantieonderzoek (CVO) wordt, sinds 2001 elk kwartaal uitgevoerd¹⁸⁾ met als doel het in kaart brengen van de activiteiten en uitgaven van Nederlanders op vakantie of zakenreis, zowel in binnen- als buitenland. Bij het onderzoek wordt gebruik gemaakt van een panel. Deze vaste groep respondenten wordt gevraagd informatie te verstrekken over hun vakanties en/of zakenreizen in de drie voorgaande maanden. Het CVO dient niet alleen als bron voor de TSA maar ook voor twee andere CBS-statistieken: de gelijknamige jaarlijkse statistiek Continu Vakantieonderzoek en de kwartaalstatistiek Reisverkeersbalans (RVB).

De uitkomsten van het CVO dienen als input voor de kolommen 2B, 2D, 2E, 2F, 2G, 2H, 4A, 4B, 4C, en 4D van tabel 1. Voor het produceren van de TSA voor het jaar 2002 zijn de kwartaalbestanden van het CVO met betrekking tot 2002 samengevoegd. Het CVO bevat voldoende detail om de verschillende opsplitsingen te kunnen maken die voor de TSA van belang zijn.

Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG)

In 1978 is het CBS gestart met het jaarlijkse Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG). Sinds 1999 is het OVG operationeel volgens een nieuwe onderzoekszet. Sinds 2004 voert de Adviesdienst Verkeer en Vervoer van Rijkswaterstaat (AVV) dit onderzoek uit onder de naam MON (Mobiliteitsonderzoek Nederland). De doelstelling van het OVG is: 'het bepalen van het verplaatsingspatroon van de Nederlandse bevolking naar herkomst en bestemming, tijdstip waarop het vervoer plaatsvindt, gebruikte vervoermiddelen en motieven voor de verplaatsing, waarbij ruime aandacht geschonken moet worden aan de verklarende factoren voor een bepaald verplaatsingspatroon'.

Het OVG heeft als basis een schriftelijke huishoudvragenlijst en een persoonsvragenlijst. In deze papieren enquêtes wordt gevraagd naar alle verplaatsingen gedurende één dag. Nadat de schriftelijke enquête is toegestuurd worden mensen telefonisch benaderd om ze te motiveren de vragenlijst en het dagboekje in te vullen.

De uitkomsten van het OVG 2002 dienen als extra bron voor de kolommen 2A en 2C van tabel 1. Het OVG levert hoofdzakelijk informatie met betrekking tot afstanden (kilometers) en duur van bezoeken/tochten opgesplitst naar vervoermiddel, brandstof en motief. Deze informatie wordt o.a. gebruikt voor het bepalen van de afstandscriteria voor de normale omgeving.

Statistiek Logies Accommodaties (SLA)

De jaarlijkse Statistiek Logiesaccommodaties (SLA) wordt sinds 1993 uitgevoerd door het CBS. De SLA beschrijft het aantal bezoekers en het aantal overnachtingen in logiesaccommodaties in Nederland. Het gaat hier om zowel binnenlandse als buitenlandse gasten. De onderzoekspopulatie van de Statistiek Logiesaccommodaties wordt gevormd door alle logiesverstrekken accommodaties in Nederland met ten minste 5 slaapplekken voor wat betreft hotels en pensions en met ten minste 20 slaapplekken voor wat betreft verblijfsrecreatie-accommodaties: kampeerterreinen, huisjescomplexen, jeugd- of groepsaccommodaties. Vast verhuurde standplaatsen en vast verhuurde huisjes worden niet meegerekend.

Aan de hand van de inschrijvingen bij het Bedrijfschap Horeca en het adressenbestand van Toerisme Recreatie Nederland (sinds 2004 heet deze organisatie Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen) wordt de populatie van accommodaties bepaald. Uit de populatie in 2002 van 6 079 vestigingen van bedrijven zijn in totaal 2 302 vestigingen getrokken.

De SLA behoeft geen bewerking om te worden ingezet voor de TSA. Voor 2002 konden het aantal meerdaagse Nederlandse en buitenlandse gasten en overnachtingen rechtstreeks uit de statistiek gehaald worden. De uitkomsten van het onderzoek dienen als input (en vooral plausibiliteits-check) voor de kolommen 1B, 1D, 2B en 2D van tabel 1.

Statistiek Inkomend Toerisme (SIT)

De Statistiek Inkomend Toerisme (SIT) verschijnt iedere vijf jaar en wordt uitgevoerd door het CBS. De SIT is tot op heden geproduceerd voor de jaren 1993/94 en voor 1999. De SIT geeft inzicht in het land van herkomst de omvang en samenstelling van het reisgezelschap, motief en kenmerken van het bezoek zoals verblijfspatroon, gebruikt vervoermiddel, wijze van organisatie van de reis en de bestedingen van buitenlandse bezoekers in Nederland die in Nederlandse logiesaccommodaties logeren.

In 1999 was het streven om ca. 10 duizend buitenlandse reisgezelschappen te interviewen. De uiteindelijke respons bestaat uit 9 439 interviews. Meer informatie is te vinden in de SIT publicatie Statistiek Inkomend Toerisme 1999, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

De uitkomsten van de SIT 1999 dienen als bron voor de kolommen 1B en 1D van tabel 1. Om te kunnen worden ingezet als bron voor de TSA 2002 zijn de cijfers van de SIT 1999 bewerkt en geëxtrapoleerd tot en met het jaar 2002 met behulp van verschillende indicatoren.

Module Consumptie van Buitenlanders in Nederland

De consumptie van buitenlanders in Nederland is berekend met behulp van een aparte integratiemodule. Voor deze berekeningen is gebruikt gemaakt van de relevante Nederlandse statistieken (SIT, SLA) maar ook van spiegelstatistieken van andere landen (Eurostat website, 2005; U.S. Department of Commerce, 2004; U.S. Department of Commerce, 2003; Statistische Bundesamt, 2002; Stationery Office, 2003)¹⁷⁾. Dit zijn statistieken die op een soortgelijke manier als het Nederlandse CVO de uitgaande reizen naar Nederland in kaart brengen. In de module zijn de inzichten uit deze verschillende bronnen met elkaar geconfronteerd om een sluitende schatting te maken voor inkomend toerisme in 2002.

Luchtvaartmodule

Om een goede schatting te maken van de luchtvaartdiensten is een consistent beeld nodig van het aantal passagiers. Hiervoor bestaan schattingen door de verschillende vliegvelden: (Schiphol Group, 2003; Rotterdam Airport website; Eindhoven Airport, 2003; Groningen Airport Eelde, 2004; Maastricht Aachen Airport, 2003). Daarnaast zijn andere toeristische bronnen met betrekking tot luchtvaartdiensten (SLA, SIT, CVO) aanwezig en is informatie van de Nederlandse luchtvaartmaatschappijen verzameld (IATA,

2003; KLM, 2003). Op basis van al deze bronnen worden binnen de luchtvaartmodule schattingen gemaakt voor zowel het aantal passagiers als de uitgaven aan de tickets lijndiensten en chartervluchten). Ten slotte worden de cijfers uit de luchtvaartmodule consistent gemaakt met elkaar en met de NR. De uitkomsten van de luchtvaartmodule dienen (samen met input betreffende andere vervoersdiensten) als input voor de cijfers in tabel 1 met betrekking tot passagiersvervoer.

Brandstofmodule

De brandstofmodule is de derde integratiemodule die wordt gebruikt bij het produceren van de TSA. Voor deze module leveren diverse bronnen gegevens met betrekking tot het aantal bezoeken/tochten, het aantal afgelegde kilometers en de kosten van vervoer naar vervoerstype. De belangrijkste bronnen voor de brandstofmodule zijn OVG, CVO, DR en de inzichten uit de module consumptie van buitenlanders in Nederland. Binnen de brandstofmodule wordt onderscheid gemaakt tussen auto's, bestelauto's, vrachtauto's, motoren en bromfietsen. Om de gegevens consistent te maken wordt de plausibiliteit van de uitkomsten met betrekking tot het gemiddelde verbruik per vervoermiddel en per type brandstof en de gemiddelde brandstofprijs van het desbetreffende jaar per type brandstof (benzine, lpg of diesel) onderzocht. Indien nodig worden de cijfers aangepast. Bovendien worden de cijfers ingepast zodat wordt aangesloten op de randtotalen van de NR met betrekking tot benzine, diesel en lpg. De uitkomsten van de brandstofmodule dienen als input voor de schatting van de cijfers met betrekking tot de niet-karakteristieke goederen en diensten in tabel 1.

Bijlage IV. Vergelijking met voorgaande publicaties

Het CBS heeft eerder cijfers gepubliceerd met betrekking tot de TSA. De verschillen met de resultaten beschreven in dit rapport worden hieronder kort samengevat.

Verschillen met de TSA-haalbaarheidsstudie

In 2004 heeft bij het CBS een TSA-haalbaarheidsstudie plaatsgevonden (de Boer et al, 2004). Het doel van deze studie was om vast te stellen of er voldoende databronnen voor handen waren om de TSA voor Nederland op betrouwbare wijze samen te stellen. De uitkomst van de studie was positief. Om de haalbaarheid aan te tonen is een TSA voor 1999 samengesteld welke is opgenomen in het rapport van de Boer et al. (2004).

In vergelijking met de TSA voor 1999 uit de haalbaarheidsstudie is een groot aantal verbeteringen doorgevoerd ten behoeve van de TSA voor 2002. Bijna alle berekeningen en methoden zijn kritisch onder te loop genomen en aangepast indien verbetering mogelijk was. Het gevolg hiervan is dat de cijfers voor 2002 niet direct vergelijkbaar zijn met die uit de haalbaarheidsstudie. De belangrijkste verbeteringen zijn:

- De schattingen voor inkomend toerisme zijn verbeterd door het gebruik van spiegelstatistieken uit de buurlanden. De cijfers voor 1999 waren hoofdzakelijk gebaseerd op de Statistiek Inkomend Toerisme.
- De schattingen voor de sociale overdrachten zijn fors verbeterd. De cijfers voor 1999 bevatten slechts een klein aandeel van de sociale overdrachten.
- De cijfers voor 2002 bevatten ook schattingen voor goederen, inclusief duurzame recreatiegoederen. In de haalbaarheidsstudie waren alleen diensten meegenomen.
- De opbouw van de tabellen met betrekking tot consumptie, aanbod en werkgelegenheid is volledig herzien.

Verschillen met Webmagazine-artikel

De voorlopige resultaten van de TSA van 2002 zijn eerder in een webmagazine-artikel naar buiten gebracht (Hoekstra et al, 2005). De cijfers in dit rapport wijken enigszins af van die in het web-artikel. Dit heeft te maken met een herziening van de manier waarop sommige belastingen en subsidies worden geregistreerd in de TSA. Allereerst zijn de berekeningen van de btw herzien waardoor sommige consumptie cijfers lager uitvallen. Daarnaast is de opdeling van de productgebonden belastingen en subsidies veranderd in de TSA. Dit heeft vooral effect op de cijfers voor vervoer omdat er voor het openbaar vervoer een relatief grote hoeveelheid productgebonden subsidies wordt verstrekt. Het belangrijkste effect van deze herziening is dat de TTW als onderdeel van de totale toegevoegde waarde in vergelijking met het webartikel is gestegen van 3,1 naar 3,3 procent.

Daarnaast wordt er in het webmagazine artikel nog gesproken over 'de toeristische consumptie'. Deze bestond uit de som van de ITC en de uitgaande toeristische consumptie. Voor het huidige rapport is deze indicator echter niet opnieuw berekend omdat deze moeilijk te interpreteren is. De ITC moet worden gezien als de belangrijkste indicator voor toeristische consumptie binnen Nederland.

Noten in de tekst

- ¹⁵⁾ De TSA:RMF noemt ook religieuze motieven of gezondheidsbehandelingen als voorbeelden van andere redenen voor een reis.
- ¹⁶⁾ Dit was namelijk wel mogelijk zonder de geheimhoudingsregels te schenden.
- ¹⁷⁾ Naast genoemde referenties zijn ook cijfers geleverd over het jaar 2002 door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS), België en het Office for National Statistics (ONS), Groot Brittannië.
- ¹⁸⁾ Informatie over het vakantiegedrag per jaar wordt al veel langer verzameld.